

MESRUTİYET DEVRİMİ VE KADIN SORUNU

Doç. Dr. Yıldız SERTEL*

19. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğunda reform ve devrim dönemiymiş. Tanzimat reformlarıyla eğitimde “müspet”, o günün tabiriyle “tabii” (doğal) bilimlerden faydalanmak çağı açılmış, 1876 Anayasasıyla batı tipi parlamenter sistemin ilk adımları atılmıştı. Jön Türkler eylemi ve 1908 Meşrutiyet devrimiyle de, köhneleşmiş devlet yapısına, mutlak ve keyfi padişahlık idaresine bir darbe indirilmişti. Abdülhamid’in 1876 Anayasasını kaldırıp, Millet Meclisini dağıttığı 1878 tarihinden, devrime kadar geçen dönemde Auguste Comte’un pozitivist felsefesine dayanılarak, yarı açık yarı kapalı da olsa; laiklik fikirleri geliştirilmiş, şeriata dayanan eğitim ve düşünce sisteminin ilerlemeyi engellemesi, batı bilimlerine sırt çevirerek cehaleti körüklemesi yerilmişti. İttihat ve Terakki Fırkası (Partisi) Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik sloganları etrafında bir savaş oluştururken, Osmanlı toplumunda kadın sorunu da gündeme gelmişti. Batılaşma, cehaleti yenmek için batı biliminden, kültüründen faydalanma, batı biçimi bir demokratik düzene geçme fikirleri geliştirilirken, şariat düzeninin, köhne geleneklerin kadını köle durumuna getirdiği, görüclük yoluyla kurulan ailenin çürük temellere dayandığı, yurdun geleceği olan çocukların cahil annelerin eline bırakılmıyacağı açık veya kapalı ortaya konuyordu. Bütün bu gelişmeleri, basit bir batı taklitçiliği olarak yorumlamak çok yanlış olur. Dikkatli bir çalışma, bu dönemde, Osmanlı toplumunun yapısal değişiklik geçirmekte olduğunu gösterir.

Osmanlı Toplumunda Yapısal Değişiklik

19. yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğunun 20 milyona yaklaşan nüfusunun % 90’ı kırsal alanlarda yaşıyordu, büyük çoğunluğu köylüydü. 1858 Arazi Kanunundan sonra, tarımda özel mülkiyet edinilmesi, büyük mülklerin oluşması süreci hızlanmıştı. Tarımsal alanda bu yeniden yapılaşmayla beraber, sınırlı da olsa köyden kente göçler başlamıştı. Asıl gelişme, imparatorluğun batı bölümünde, kentlerde ve özellikle limanlarda yer alıyordu. İstanbul, Selanik, İzmir, doğuda Şam, Beyrut gibi kentlerde tersanelerin dışında ipek, pamuk, tütün gibi tarım ürünleri etrafında bir hafif sanayi (daha ziyade atölye düzeyinde) kurulmağa başlarken, ticaret hızla geliyordu. İngiltereyle 1838’de, Fransa ile 1861’de imzalanan ticaret anlaşmaları

(*) Emekli Öğretim Üyesi.

dış ticareti büyük boyutlara ulaştırmıştı. İngiltere'nin imparatorluğa ihracatı 1825'te 500 bin sterlingden 1853'te 9 milyon sterlinge yükselmiş, ithalatı da 3 katına çıkmıştı¹. Yüzyılın ikinci yarısında Fransa, Almanya, Avusturya ve İtalya'ya da önemli ölçüde ticaret yapılıyor ve bir ticaret burjuvazisi geliyordu. Tarih kitaplarında bu burjuvazinin gayri müslimlerden oluştuğu söylenir. Kanımca, bunun bir karma burjuvazi olduğunu söylemek daha doğru olur. İmparatorluğun batıya en açık kenti Selanik'te, hızla gelişen ticaret burjuvazisinin yarısını museviler, diğer yarısını ise Türkler (bunlar arasında dönmeler) ve rumlar oluşturuyordu. Ne var ki tümüyle uyanık ve batıya dönük olan bu burjuvazi, Osmanlılığı benimsiyor ve Meşrutiyet devrimini destekliyordu. Mason Localarında, devrim mitinglerinde müslüman, musevi tüccarlar beraber çalışıyorlardı².

Ticaretin gelişmesiyle beraber yalnız Selanik'te değil, **İstanbul, İzmir** gibi kentlerde de, batıya açık, batı etkisinde bir elit tabaka gelişmeye başlamıştı. Zaten Saray, uzun zamandan beri batılı mimarlar, ressamalar, heykeltıraşlar getirtmeyi sürdürüyordu. Yüksek düzey memurlar, paşalar, diplomatlar yalılarda, köşklere modern hayat yaşamaya, küçük hanımlara yabancı mürebbiyeler tutulmaya, piyano dersleri verilmeye başlanmıştı. Taner Timur, "Osmanlı Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik" başlıklı kitabında bu elit tabakadan, "Kibarizade Sınıfı" diye söz ediyor. Timur, bu tabakanın, servetin küçük ellerde birikmesinden doğduğunu, yerli sarraf ve mültezimleri de içerdiğini söylüyor. Ona göre, Kırım Savaşı yıllarında, İstanbul'a iki kanaldan bol para girmişti: Savaştan ötürü **borçlanmalar** ve savaş dolayısıyla İstanbul'a gelen İngiliz, Fransız askerlerinin harcamaları. Bir de Cevdet Paşa Tarihinde belirtildiğine göre, 1848'de Mısır'dan İstanbul'a Paşa ve servet akımı vardı. Bu durumdan faydalanan çarşı esnafı, özellikle kuyumcular da yalılar, köşkler tutmaya başlamış, "kibarane yaşamak" hevesine kapılmışlardı.

"Ubicini, bu yaşantının Haremi de değiştirdiğini, artık Osmanlı ricalinin haremelerinde Donizetti ve Verdi'nin müziklerini dinlediğini ve harem mensuplarının Paris ve Viyana atölyelerinde yapılmış kaleşlerle Kâğıthane'de, Fenerbahçe'de, Moda'da ya da Büyükdere'de gezintiler yaptıklarını belirtir. Fakat asıl değişiklik kadın erkek ilişkilerinde ortaya çıkmış ve yeni bir aşk anlayışı doğmuştur. Başka bir deyişle, Kırım savaşını izleyen yıllarda kadın, Lady Londerr'nin 1840'larda anlattığı gibi, artık haremde ayrılmaz bir parçası, bir köle ve cinsel bir nesne olma statüsünden yavaş yavaş kurtul-

- (1) YERASIMOS, Stefan, "Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye" İstanbul, 1975 s. 651. BALEY F.E. "British Policy and Turkish Reform Movement".
- (2) NAOME I. "SELANİK", Paris, 1935. Naome'nin Selanik üzerine yazdığı 3 ciltlik yapıtta, kentte ticaret, sanayi, günlük yaşam vb; hakkında pek çok ayrıntılı bilgi vardır.

ma çabasına girmiş ve karşı cinsle ilişkilerinde giderek aktif bir rol oynamaya başlamıştır.”³

Görüldüğü gibi, 19. yüzyıl Osmanlı toplumunda, batılaşma eğilimi değişik çevreleri kapsıyordu. Saray ve özellikle çevresindeki elit tabakada bu bir özenti, züppelik ve hatta taklitçilik niteliğini taşıyor ve şeriatçı, tutucu çevrelerde tepkiler uyandırıyor. Ne var ki Tanzimat reformlarıyla başlayan batılaşma eylemi yukarıda belirttiğimiz gibi çok derinlere gidiyor, sırtını geliştirmekte olan ticaret burjuvazisine, orta tabaka aydınlarına, sivil asker kadrolara dayıyordu. Günün orta tabakalarından, meslek guruplarından bazan da aristokrasiden gelen aydınlar, eylemin öncülüğünü yapıyor, fikir hareketlerini geliştiriyorlardı.

Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinin devrimcileri, Saraya, Saltanatın getirdiği mutlak idareye, baskıya karşı oldukları, özgürlük istedikleri gibi; Saray çevresinde dışardan alınan borçlara dayanarak züppece bir modernleşme sürecine giren elit tabakaya da karşıydılar. **Namık Kemal** borçlanmaya karşı çıkıyor, borçların imparatorluğu sömürge durumuna düşürdüğünü ileri sürüyordu. **Tevfik Fikret** ise, “Hamı Yağma” şiirinde, halk sefalet çekerken, doymak bilmeyen bu büyük zenginlere, “Yeyin efendiler, yeyin; bu hâh-ı ıştaha sizin doyuncaya, tıksırınca, çatlayınca yeyin,” diyordu.

Meşrutiyet Devrimi

Meşrutiyet devrimi başlangıçta üç ayrı merkezden idare ediliyordu: İstanbul, Londra, Paris. 1907’de Sultanın baskısından kurtulmak için merkez Selanik’e nakledildi ve üç ayrı merkez birleştirilmeye çalışıldı. Eylem ordunun gizli hücrelerinde, yüksek okul ve liselerde, dışarıya kapalı Mason Localarında ve hatta Bektaşî ve Mevlevî tekkelerinde geliştiriliyordu. İstanbul’da Harbiye okulu, Galatasaray Lisesi, Selanik’te Hukuk Mektebi, ordu hücreleri devrim merkezleriydi. Merkezin Selanik’e nakliyle eylem yeni bir dinamizm kazanmıştı. Dr. Nazım, Cavit Bey gibi önderler Selanik’e yerleştikten sonra, Paris’teki Merkez’de Ahmet Rıza Beyle, Londra’da Prens Sabahaddin’le kolayca ilişki kuruldu. Paris’te basılan bildiriler, Fransız Konsolosluğu yoluyla içeri sokuluyor, Abdülhamid’in hafiyelerini aşarak okullarda, orduda dağıtılıyordu. Batıya dönük Selanik ticaret burjuvazisi devrimin temel desteğiydi. Ticaretini Avrupayla yapan, çocuklarını okutmaya Avrupaya gönderen bu burjuvazi kesinlikle özgürlükten, ilerlemeden, batılaşmadan yanaydı. Giyimi ve yaşamıyla bir ölçüde batılaşmıştı da. Devrimin sloganları: Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik Fransız devriminden alınmıştı. Osmanlı toplumunun koşullarında, eşitlik anlamına geliyordu. Selanik’in

(3) TANER, Timur, “Osmanlı Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik” Afa, İstanbul 1991 s. 19.

yarısından fazlası gayrimüslim olan burjuvazisi bu eşitlik ve kardeşlikten yanaydı.

Devrimin gelişmesinde eğitim sorununun rolü büyüktü. Tanzimat reformlarının temel hedeflerinden biri, eğitimi modernleştirmektir. Batıya karşı geri kalmanın nedeni, batı bilimine sırt çevirmekte görülüyor; sadece dinî bilgi veren Medrese eğitimiyle yetinilemeyeceği ileri sürülüyor; okullarda matematik, fizik, kimya, biyoloji gibi derslerin verilmesi öngörülüyordu. 1856 Islahat Fermanı, programında eğitime özel bir yer vermiş, bir çok yeni okullar açılmış, hatta 1858'de ilk kız rüşdiyesi (orta okulu) da açılmıştı. Serpil Çakır'ın, "Osmanlı Kadın Hareketi" başlıklı kitabında da belirttiği gibi, II. Meşrutiyet döneminde (1908) parasız ilköğretim, eğitim birliği, kadın ve erkek öğretmenlerin aynı yerde bulunmaları birer talimatnameyle sağlanmıştı. "Ders programlarında yapılan değişikliklerle de, eğitimin dinsel-geleneksel yüzü değiştirilmeye başlanmıştı."⁴. İttihat ve Terakki Cemiyeti, eğitime özel önem vererek, imparatorluğun çeşitli yerlerinde, İttihat ve Terakki veya Terakki adıyla okullar açtırmıştı. Selanik'teki Terakki Mektebi bunlardan biriydi. Bu okulda ayrıca Fevziye İdadisinde kadımlar lise düzeyinde tahsil görüyorlardı. Selanik'te yüksek okul düzeyinde olan Hukuk Mektebinin yanında pek çok yabancı okul vardı: Alliance Israelit, "Mission Laïque", Sörlar'in ve Frère'lerin Fransız okulları, İtalyan Okulu gibi. Batı kültürünün geliştirilmesinde, özgürlük, eşitlik, laiklik fikirlerinin yayılmasında, gençler tarafından benimsenmesinde bu okulların da etkisi oluyordu.

Meşrutiyet Devrimi ve Kadın Sorunu

Yukardaki satırlardan da anlaşılacağı gibi, toplumsal yapıda bazı değişikliklerin, batıyla ticari ve kültürel ilişkilerin artması sonucu; batı biçimi yaşam, batı düşünce tarzı yavaş yavaş Osmanlı toplumunun bazı çevrelerinde benimsenmeye başlanmıştı. İstanbul'un yahılarında olduğu gibi, Selanik'in zengin çevrelerinde kadınlar kara çarşafı atmış, şık tül peçeler, terace-ler, ipekli elbiselerle görece açık giysiler edinmeğe başlamışlardı. Avrupa'dan tahsilden dönen gençler şapkayı atmakta güçlük çekiyorlardı. Batı etkilerinin güçlü olmasının nedeni, toplumsal yapıdaki değişikliklerin, gelişmelerin siyasal ve kültürel alanlarda da bazı değişiklikleri kaçınılmaz hale getirmesiydi. Bu değişme ve ilerleme süreci içinde, kadın sorununun ele alınmaması olası değildi.

Daha Tanzimat döneminde NAMIK KEMAL, "İbret" gazetesinde kadının aile içindeki durumunu şöyle anlatıyordu: "Bizde aile hakkında bir fikir edinmek için orta halli birinin evine gidilse, nasıl yaşadığına bakılsa ne

(4) Çakır, Serpil, "Osmanlı Kadın Hareketi", Metris Kadın Araştırmaları, İstanbul, 1994, s. 223.

görülür? Önce ailenin babası göze çarpar. Onun tavrına dikkat olunursa, görülür ki, eskiden çocukmuş, her türlü ihtiyacını sağlayacak bir dadı, bir besleme varmış. Her belasını o çekermiş. Biraz büyümüş evlendirmişler. Dadı gitmiş, yerine bacı gelmiş. **Efendinin münasebetli münasebetsiz ne kadar merakı varsa, hanım onları yerine getirmedikçe, boğazından rahat lokma geçmek ihtimali yoktur.**"⁵

Şinasi, **Şair Evlenmesi** adlı romanında, gençlerin birbirlerini tanımadan görücü yoluyla evlenmelerinin gülünçlüğünü belirtmişti. Hüseyin Rahmi, romanlarının bir çoğunda ezilen kadınların dramını anlatmıştır. **Sevda Peşinde** adlı romanı, sevmediği bir adamla evlendirilen kızın, intiharla sona eren yaşamının öyküsüdür. Asıl önemlisi, Meşrutiyet devrimi yıllarında, İttihat ve Terakki çevresinde yapılan yayınlardır. Bu örgüt, kadrolarına kadınları aldığı gibi, yayınlarda da bu konu üzerinde duruyordu.

1908 Meşrutiyet hareketinde, Hareket ordusunun önünde İstanbul'a gitmiş olan Rıza Tevfik, "Bizde kadın meselesi özellikle ortaya konmalıdır... Değişen içtimai (sosyal) şartlar, kadınların hukukunu da değiştirmek gerektiğini gösteriyor. Eğer kadın haklarının olmadığı doğru ise, cemiyetin yarısı felce uğramış demektir."⁶ diyordu.

1908 devriminden sonra, Selanik'te çıkan "**Genç Kalemler**" dergisinde, Ziya Gökalp, siyasal devrimle yetinmeyip, sosyal yapıda köklü değişiklikler yapmak gerektiğini, yaptığı araştırmalara göre, İslamın kabulünden önce Türk kadınının özgür olduğunu, erkeklerle karıştığını, yüzünü kapatmadığını anlatıyordu. 1911 yılında bir gurup gencin çıkardığı "**Yeni Felsefe**" dergisi de toplumun kökten değişikliklere, yeni bir felsefeye ihtiyacı olduğunu ileri sürüyor, batıl itikatların, köhne geleneklerin yıkılması gerektiği üzerinde duruyordu. Derginin sosyal konularını işleyen M. Zekeriya⁷, Ziya Gökalp ile ilişkilerini de artırarak, eski "Kayıtları Kırmak" temasını işliyor. Osmanlı toplumunda kadının feci durumu üzerine duruyordu. Derginin ilk sayısında, köhne gelenekleri yıkmakla ilgili yazısında, "Yaşamak isterseniz muhitinize (çevrenize) uymalısınız" görüşünün yanlış ve tehlikeli olduğunu belirtiyor", Muhit daima muhafazakârdır (tutucudur). Değişikliğe, ilerlemeğe düşmandır. İlerlemek isteyenler daima, muhitin kayıtlarını kırarak ilerlemek mecburiyetindedirler." diyordu.

M. Zekeriya, "Ayıp Ne Demektir" başlıklı yazısında, ayıp kavramının zamana ve topluma göre değiştiğini, batıda doğal olan pek çok şeyin, Os-

(5) Ülken, Hilmi Ziya, "Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi", Ülken Yayınları, İstanbul, 1966 SS. 99-100.

(6) a.g.e., s. 258.

(7) Zekeriya Sertel, Sertel soyadını aldığı güne kadar, M. ZEKERİYA (Mehmet Zekeriya) imzasıyla yazı yazmıştı.

manlı toplumunda tutucular tarafından ayıp sayıldığını ileri sürüyor, Osmanlı toplumunda kadının örtünmesini buna bir örnek olarak gösteriyordu: "Bir kadını güya namusunu muhafaza için yüzü kapalı gezdirmek budalalığın son derecesini teşkil eder (oluşturur). Eğer ev kadınının namusunu muhafazaya muktedir olması, yüzünün kapanması sayesinde ise, o toplum bu derece geriliğinden ve alçaklığından hicap etmelidir." (utanmalıdır).

Derginin, Ağustos 1911 tarihli ikinci sayısında, M. Zekeriya, "Feminizm Korkuları - Kızların Düşünceleri" başlıklı yazısında, Kadınları aile hayatına hazırlamak üzere, okullarda düşünce düzeylerini yükseltmek gerektiğini ileri sürüyor: "Feminizmin kadınların erkekler tarafından gördükleri baskıları, hakaretleri yok etmek için meydana gelen bir akım," olduğunu söylüyordu. "**Yirminci Yüzyılda Türk Kızları ve Türk Kadını**" başlıklı yazısında ise, M. Zekeriya, Osmanlı toplumunda Türk Kadınının dramını yansıtmaktadır. Bu yazının bazı bölümlerini olduğu gibi aktarmayı faydalı görüyoruz:

"İlk defa kayda şayan olan şudur ki, yirminci yüzyıl ile Türk kızları ve kadınları arasında hiç bir münasebet yoktur. Bizim kadınlarımız 20 inci değil, hatta 11. yüzyılda bile yaşamıyorlar. Onların hayatları esareti tasvir eden muhtelif aşamalardan başka bir şey değildir. Onların his ve fikirleri ilkel bir kavminden fark edilmeyecek kadar ilkeldir. Beşeriyet ilerledikçe, .. kadınlara daha fazla önem vermek zorunluğunu hissetti. Çünkü, bir milletin geleceğini tayin eden kadınlardır."

"İşte bu lüzum hissedildiği günden itibaren, ileri milletler kadınların bir mürebbi, bir valide yapmağa gayret ettiler. Bir çok kurumlar, okullar, üniversiteler, darülderbiyeler kurdular. Bu milletler aile ocağını bir terbiye ocağı yapmağa çalıştılar..."

"Bugünkü ailelerde şeriatın, ne kadar mükemmel olursa olsun, nakıs (noksan) olacağını söyleyen bazı filozoflar, milletlerde oluşan büyük ihtiyacın, aile yaşamına vuracağı büyük darbeden söz ediyorlar. Bu nedenle, aile yaşamına taraftar olanlar, aile yaşamının sürdürülebilmesinde en birinci neden olan **terbiye (eğitim) sorununu** uzun uzadıya incelemek zorunda kaldılar. Özellikle, kadınları ailede gerçek bir valide (ana) yapmağa çalıştılar."

"... Bizde aile yaşamı hiç bir zaman bir terbiye ocağı, bir şefkat kucağı değildi. Çünkü kadınlarımız bir mürebbiye, bir valide olarak yetiştirilmemiştir. O yalnız, hayatını satmış bir hizmetkârdır, efendisini memnun etmekle görevlidir."

"'Efendisini' diyorum, çünkü bizde kadınlar zevcelerine (kocalarına) 'efendi' diye hitab ederler. Efendi tabiri bir kölenin sahibine karşı kullandığı bir sözcüktür. İşte bu da gösterir ki, kadınlarımız aile içinde bir hizmetkâr-

dan başka bir şey değildir. Ondan istenen şey güzel yemek yapmak, evi güzel süpürmek, çocuğunu ağlatmamaktır. Evlenen bir kız, içine girdiği yeni aileye satılmış demektir. Çünkü, ne kadar namuslu ve vazifeşinas olursa olsun, ailede bulunanların küçük görmeleri ve alayları karşısında susmağa mecburdur. Zavalı kadınların o büyük izzetinesifleri (kendilerine saygıları) bulunduğu aile içindeki terbiyesiz çocukların, kıskanç kayınvalidelerin (kaynanaların), hakaretleri ile o kadar rahatsız olur ki, ondan gerçek bir annelik beklemek fazla olur. Onun o ailede hiç bir mevki yoktur. Hatta, söz söylemeye, fikir beyan etmeye bile yetkisi yoktur.”

M. Zekeriya ailesinden bir kadının evlendikten sonra, kayınpederi, kaynanası, kayınbiraderleri tarafından uğradığı hakaretleri, baskıları, saldırıları anlatıyor, bir esire dönüştürülmüş bu kadının haline ağladığını söylüyor. Bu durumun nedenini şöyle anlatıyor:

“Önümüze ilk çıkan engel, bizim beslediğimiz itikatlardır. Dinî itikatları hurafelerle öyle karıştırmıştır ki, bugünkü itikatlarımız hiç bir dînin emriyle telif edilemeyecek vicdansızlıklara yol açmıştır. .. Koca, karısını bir esirden başka bir surette tanımadığı için onun bu şikayetlerini dinlemeye bile tenezzül etmiyordu.”

“Şimdi düşünelim .. kadınlığı bu kadar çiğnenmiş, haysiyeti bu kadar kırılmış bir kadın, artık gerçek bir anne olabilir mi? Bu kadın bir Türk kadını idi. Bütün Türk kadınlarına da ... din ailede bir mevki vermezken, bu hurafeler de onu daha ziyade düşürmüş, kadını küçültmüştür. ... İşte, pervasızca bağırırım, Türk kadınlarının bu kadar susmasına en birinci neden, itikatlarımız, onları tahrif ederek (değiştirerek) meydana getirdiğimiz batıl düşüncelerimiz. Artık gençler bu kayıtları kırmalı, aile yaşamında biraz mutluluk, biraz refah bulmalıdır. Bizim zavalı Türk kadınları bu koşullar altında inleye inleye mezara gidiyorlar. Çocuklarımız bu zavalı ruhların iniltileriyle alil ve mariz yetişiyorlar. Toplumsal yaşamımızı kemiren bu illetlere ilaç bulacak olanlar gençlerdir. Bugünün yetişmiş ve düşünür gençleridir. Kadınlarımızdan hiç bir şey beklememelidir. Çünkü o zavallılar, bu koşullar dahilinde isyan etmeye, haklarını aramaya muktedir değildirler.”

“Kızları terbiye ederken, onlara insan olduklarını öğretmiyoruz ki, kendilerinden insanca muameleler bekleyelim. Şeytan oluyorlar, erkeklerle haberleşmeyi öğreniyorlar diye; kızları okullara göndermekten çekiniyoruz. Babalarımıza bu itikatların çağdaş olmadığını anlatalım. Kızlarımızı okutalım, terbiye edelim, özellikle onlara **insan olduklarını ve insan olarak bir takım haklara sahip olduklarını göstereyim.**”

“Cahil hocalardan bir şey ümit etmeyelim. Çünkü onlar da, henüz kadınların haklarını ilan edecek derecede yükselmediler. Onlara kalırsa, dînin verdiği müsaadeleri bile kırmak, hakları gasp etmek ve kadınları birer esir

manlı toplumunda tutucular tarafından ayıp sayıldığını ileri sürüyor, Osmanlı toplumunda kadının örtünmesini buna bir örnek olarak gösteriyordu: “Bir kadını güya namusunu muhafaza için yüzü kapalı gezdirmek budalalığın son derecesini teşkil eder (oluşturur). Eğer ev kadınının namusunu muhafazaya muktedir olması, yüzünün kapanması sayesinde ise, o toplum bu derece geriliğinden ve alçaklığından hicap etmelidir.” (utanmalıdır).

Derginin, Ağustos 1911 tarihli ikinci sayısında, M. Zekeriya, “Feminizm Korkuları - Kızların Düşünceleri” başlıklı yazısında, Kadınları aile hayatına hazırlamak üzere, okullarda düşünce düzeylerini yükseltmek gerektiğini ileri sürüyor: “Feminizmin kadınların erkekler tarafından gördükleri baskıları, hakaretleri yok etmek için meydana gelen bir akım,” olduğunu söylüyordu. “**Yirminci Yüzyılda Türk Kızları ve Türk Kadını**” başlıklı yazısında ise, M. Zekeriya, Osmanlı toplumunda Türk Kadınının dramını yansıtmaktadır. Bu yazının bazı bölümlerini olduğu gibi aktarmayı faydalı görüyoruz:

“İlk defa kayda şayan olan şudur ki, yirminci yüzyıl ile Türk kızları ve kadınları arasında hiç bir münasebet yoktur. Bizim kadınlarımız 20 inci değil, hatta 11. yüzyılda bile yaşamıyorlar. Onların hayatları esareti tasvir eden muhtelif aşamalardan başka bir şey değildir. Onların his ve fikirleri ilkel bir kavminden fark edilmeyecek kadar ilkeldir. Beşeriyet ilerledikçe, .. kadınlara daha fazla önem vermek zorunluğunu hissetti. Çünkü, bir milletin geleceğini tayin eden kadınlardır.”

“İşte bu lüzum hissedildiği günden itibaren, ileri milletler kadınlarını bir mürebbi, bir valide yapmağa gayret ettiler. Bir çok kurumlar, okullar, üniversiteler, darülderbiyeler kurdular. Bu milletler aile ocağını bir terbiye ocağı yapmağa çalıştılar...”

“Bugünkü ailelerde şeriatın, ne kadar mükemmel olursa olsun, nakıs (noksan) olacağını söyleyen bazı filozoflar, milletlerde oluşan büyük ihtiyacın, aile yaşamına vuracağı büyük darbeden söz ediyorlar. Bu nedenle, aile yaşamına taraftar olanlar, aile yaşamının sürdürülebilmesinde en birinci neden olan **terbiye (eğitim) sorununu** uzun uzadıya incelemek zorunda kaldılar. Özellikle, kadınları ailede gerçek bir valide (ana) yapmağa çalıştılar.”

“... Bizde aile yaşamı hiç bir zaman bir terbiye ocağı, bir şefkat kucağı değildi. Çünkü kadınlarımız bir mürebbiye, bir valide olarak yetiştirilmemiştir. O yalnız, hayatını satmış bir hizmetkârdır, efendisini memnun etmekle görevlidir.”

“‘Efendisini’ diyorum, çünkü bizde kadınlar zevcelerine (kocalarına) ‘efendi’ diye hitab ederler. Efendi tabiri bir kölenin sahibine karşı kullandığı bir sözcüktür. İşte bu da gösterir ki, kadınlarımız aile içinde bir hizmetkâr-

dan başka bir şey değildir. Ondan istenen şey güzel yemek yapmak, evi güzel süpürmek, çocuğunu ağlatmamaktır. Evlenen bir kız, içine girdiği yeni aileye satılmış demektir. Çünkü, ne kadar namushu ve vazifeşinas olursa olsun, ailede bulunanların küçük görmeleri ve alayları karşısında susmağa mecburdur. Zavallı kadınların o büyük izzetinesifleri (kendilerine saygıları) bulunduğu aile içindeki terbiyesiz çocukların, kıskanç kayınvalidelerin (kaynanaların), hakaretleri ile o kadar rahatsız olur ki, ondan gerçek bir annelik beklemek fazla olur. Onun o ailede hiç bir mevki yoktur. Hatta, söz söylemeye, fikir beyan etmeye bile yetkisi yoktur.”

M. Zekeriya ailesinden bir kadının evlendikten sonra, kayınpederi, kaynanası, kayınbiraderleri tarafından uğradığı hakaretleri, baskıları, saldırıları anlatıyor, bir esire dönüştürülmüş bu kadının haline ağladığını söylüyor. Bu durumun nedenini şöyle anlatıyor:

“Önümüze ilk çıkan engel, bizim beslediğimiz itikatlardır. Dinî itikatları hurafelerle öyle karıştırmıştır ki, bugünkü itikatlarımız hiç bir dînin emriyle telif edilemeyecek vicdansızlıklara yol açmıştır. .. Koca, karısını bir esirden başka bir surette tanımadığı için onun bu şikayetlerini dinlemeye bile tenezzül etmiyordu.”

“Şimdi düşünelim .. kadınlığı bu kadar çiğnenmiş, haysiyeti bu kadar kırılmış bir kadın, artık gerçek bir anne olabilir mi? Bu kadın bir Türk kadını idi. Bütün Türk kadınlarına da ... din ailede bir mevki vermezken, bu hurafeler de onu daha ziyade düşürmüş, kadını küçültmüştür. ... İşte, pervasızca bağırırım, Türk kadınlarının bu kadar susmasına en birinci neden, itikatlarımız, onları tahrif ederek (değiştirerek) meydana getirdiğimiz batıl düşüncelerimiz. Artık gençler bu kayıtları kırmalı, aile yaşamında biraz mufluluk, biraz refah bulmalıdır. Bizim zavallı Türk kadınları bu koşullar altında inleye inleye mezara gidiyorlar. Çocuklarımız bu zavallı ruhların iniltileriyle alil ve mariz yetişiyorlar. Toplumsal yaşamımızı kemiren bu illetlere ilaç bulacak olanlar gençlerdir. Bugünün yetişmiş ve düşünür gençleridir. Kadınlarımızdan hiç bir şey beklememelidir. Çünkü o zavallılar, bu koşullar dahilinde isyan etmeye, haklarını aramaya muktedir değildirler.”

“Kızları terbiye ederken, onlara insan olduklarını öğretmiyoruz ki, kendilerinden insanca muameleler bekleyelim. Şeytan oluyorlar, erkeklerle haberleşmeyi öğreniyorlar diye; kızları okullara göndermekten çekiniyoruz. Babalarımıza bu itikatların çağdaş olmadığını anlatahım. Kızlarımızı okutalım, terbiye edelim, özellikle onlara **insan olduklarını ve insan olarak bir takım haklara sahip olduklarını gösterelim.**”

“Cahil hocalardan bir şey ümit etmeyelim. Çünkü onlar da, henüz kadınların haklarını ilan edecek derecede yükselmediler. Onlara kalırsa, dînin verdiği müsaadeleri bile kırmak, hakları gasp etmek ve kadınları birer esir

gibi kullanmak isterler. Nitekim, bugün avama verdikleri telkinlerle bunu da başarmışlardır. Nitekim, bugün avama verdikleri telkinlerle bunu da başarmışlardır. Artık yeter! Bu cahil hocaların batıl itikatlarına darbeler vurmalı, Türklük yaşamında, Türk kadınlarında bir intibah uyandırmalıdır.”

“.. çekinme daha uzun zaman kadınlarımızı esir~durumunda bırakacaktır. İlerlemek isteyen milletler, her ilerleme aşamasını zamandan beklememelidirler.. Yenilik, değişiklik uğrunda biraz fedakârlık yapmağa mecburdurlar. Biz de biraz fedakarlık, biraz cesaret gösterelim, verilecek saçma cevaplarla bu gün zayıf olan sesimizi kısımayalım. Bağıralım, ta ki kadınların da insan oldukları anlaşılsın.”⁸

Meşrutiyet Döneminde Kadın Dergileri

Birinci ve İkinci devrim arasında ve 1908 devriminden sonra, kadınların da özellikle bir takım dergiler çıkararak kadınların toplum ve ailedeki acıklı durumunu ortaya koyduklarını ve haklarını aradıklarını görüyoruz. “Osmanlı Kadın Hareketi” başlıklı kitabında, Serpil Çakır bunları etraflıca anlatmıştır. Burada bu kaynaktan bazı bilgiler aktarmakla yetinelim:

1875 ile 1895 arasında yayımlanan “Mürettibi-i Muhadderat”, “Hanımlara Mahsus” dergileri çocuk terbiyesi ve sağlığı, kadınların da yetiştirilmesi, yükseltilmesi gerektiği gibi konular üzerinde duruyorlardı.

SELANİK’te yayımlanan, 1908 ile 1909 arasında çıkan “Kadın” adlı dergide ise, Abdullah Cevdet, Abdülhak Hamit, Mehmet Emin gibi günün önemli aydınları bazı aydın kadınların da katkısıyla, siyaset, fen, edebiyat, bilim gibi önemli konuları ele alıyorlardı. Burada, toplumsal, kültürel değişikliğe kadınların katılabilmesi öngörülüyordu.

1913’te İSTANBUL’da çıkmaya başlayan “Kadınlar Dünyası” Meşrutiyet döneminde çıkan kadın dergilerinin en önemlisi sayılabilir. Dergiye orta ve üst tabakalardan gelen hanımlar çıkarıyor, Meşrutiyet devriminin açmış olduğu kültür ve özgürlük yolundan faydalanıyorlardı. Bu dergide, çağdaş yaşam düzeyi ile, Türk kadınının yaşam düzeyi arasındaki uçurum; kadınların çağdaş eğitim düzeyine ulaşması, Meşrutiyet devriminden faydalanmaları, feminizm, Kadın hakları, bu arada çok eşli evlilik, boş düşme, eşini tanımadan evlenme, cariyelik, erkek tahakkümü, koca dayacağı, devrimde kadının rolü gibi pek çok sorun ele alınıyordu. Bu yazılardan bazılarına göz gezdirelim:

Hadice Hasip, “Kadınlıkta İnkılap Fikri” başlıklı yazısında, “devlet nasıl kurtulabilir?” diye soruyor ve şöyle diyor: “Kadınlıkta inkılabı fikriyenin lüzum ve şiddetini bu memleketin teali ve terakkisi için elzem

(8) Bkz. M. Zekeriya, Yeni Felsefe, Selanik, 20 Ekim, 1911.

addeder ve terbiye-i dîniye ve milliyemiz dairesinde her türlü serbestiye terakkiyi elzem addederiz.” (Kadınlıkta düşünce devriminin gereğini ve şiddetini yeniden ilerlemesi için elzem addeder, dinî terbiye çerçevesinde her türlü serbestliği, ilerlemeyi gerekli sayarız.) (Kadınlar Dünyası 5 Ekim 1913). Diğer bir yazıda şöyle deniyordu: “Biz inkılap (devrim) yapmak için geldik. .. Bunun için durmadan çalışmak, .. sürekli okumak, bilgi edinmek, yükselmekle hayatta çok şey kazanırız. Kuracağımız ailelerde bir ahenk meydana gelecektir. Yetiştireceğimiz kuşak ... Cehalete veda etmekle, o kara düşmanı ezmekle, hakka gerçeğe doğru ilerleyeceğiz.” Madiha Hasib, Makriköy, **Kadın İnkılap Fikri** 19 Ekim 1913).

Naciye Şerif adında bir kadın da, Tevfik Fikret’in, “Elbet sefil olursa kadın, alçılır beşer” dizesini ele alıyor ve şöyle diyor: “Kadın, milletlerin mukadderatını ağuşunda tutan yegâne bir vücuddur. İstikbal (gelecek), ancak onun yüksek ihtisası ile görünür ortaya çıkar. Kadın ihmal edildikçe, istikbal kararır, kadın köşe-i nisyanda (karanlık) paslandıkça, vatan bir izmihlalî- kat’iyeye doğru sürüklenir.” (24 Ocak, 1914).

Dergide “kadınlık cereyanı”, çağın ideolojik değişimine, bilinç düzeyine, kadının da ulaşması gereğinin bir icabı gibi görülmüyordu: “Cereyanı Tekâmül” (İlerleme Akımı) başlıklı yazıda şöyle deniyordu: “Biz şimdi Avrupayı taklit etmiyoruz. Eğer istediklerimiz ve yapacaklarımız onların hareketlerine benzerse, onları taklit etmiş gibi telakki edilmemeliyiz. Bu sorun kadınlık sorunu, şu yüzyılın yetiştirdiği yeni zihniyetlerle, doğru düşünceye göre en birinci sorun olmalıdır. Artık hepimiz anlamalıyız ki, kadının ‘hey’eti içtimaiyenin (bir toplumsal bütünün) ruhudur. Kadın tealisi (yükselme), tenmiyesi demektir.” (Mükerrerrem Belkis, “Tayyeran Münasebetiyle İki Cereyan”).

Dergide, **Kadın Hakları** üzerinde duruluyor, şöyle deniyordu: “İnsan Hakları Beyannamesinin Osmanlı Anayasasında yer alması, hiç bir anlam ifade etmiyor. Bu ilkeler göstermelik olmaktan ileri gitmiyor. Kadınların hukuku açıkça gasp ediliyor. ...

“10 Temmuzda erkeklerimiz hakkı hakimiyetlerine ve hakkı medenilerine (medeni haklarına) ulaştılar. Tam manasıyla insan olduklarını idrak ettiler. Zülmetden, esaretten, istibdadın acı zahmetlerinden kurtuldular, hürriyeti, âdemiyyete aşkın lüzumunu anladılar” (...) “Ah kadınlık”. Sen hala zulmet (karanlık) içinde kalacak mısın? Senin de bir nurun, bir hakkın, bir insanlığın vardır, teslim olunmıyacak mıdır? (Kabul olunmıyacak mıdır?) Kadınlık!? Sen ne vakit sen olduğunu göreceksin, idrak edeceksin? Ne vakit sen de hür olarak yaşayacaksın?.. **Ne vakit hakkın, hukuk-ı umumiye arasında tanınacaktır? Sen de bu** milletin hürriyeti takdis ve debcil edilmiş bir milletin validesisin. **Aidatın (geleneklerin), taassubun, cehlin**

içinde böyle esiri kalıp gidecek misin? Sen de insansın, sen de sen de bir hak sahibisin!...

Diğer konularda olduğu gibi, **Aile** konusunda da, dergi yazarlarının yanında, dergiye yazı gönderen okuyucuların da mektupları yayınlanmaktadır. Fahr-ül Benat Süleylanova Aile konusunda şunları yazmıştı:

“Türkiye’de hiç bir şey yok demiyorum... Her şey var. Mektepler var, cemiyetler de ar. Tenevvür etmiş efendiler, hanımlar da çok.. fakat **hayat-ı aile (aile hayatı) yok**. Bir millette en evvel aranılacak şey aile hayatıdır. Ne kadar hanımlara mahsus Sultaniler (liseler), sanat okulları, darülfununlar (üniversiteler) açılınsın. Hanımlar Avrupaya gidip, tahsil etsinler. **Aile yaşamını esasından** islah etmedikçe, kadınlar hayat-ı içtimaiye, hürriyeti içtimaiye tahsil edemeyeceklerdir. Ne vakit hayat-ı aile kurulursa, **toplumsal özgürlük, kişisel özgürlükle beraber kendiliğinden meydana gelecektir.**⁹ Dergide **kadınların eşlerini görmeyen, fikirleri sorulmadan** evlendirilmeleri eleştiriliyordu. Fatma Nesib, “Aile Hayatı” başlıklı yazısında şöyle diyordu: “Madem ki izdivaç (evlenmek) bir akid, madem ki her akidde iki tarafın rıza ve muvaffakati şarttır, o halde evlenmede de iki tarafın rızası olmalı, görücü hanımların takdiri ile değil.” diyordu. Bazı kadınlar, Ziya Gökalp, gibi, “Memleketimizde siyasi devrim oldu, şimdi bir de toplumsal devrim gerek” diyor, konuyu devrime bağlıyorlar, “işte bu inkılab-ı siyasiyeyi (politik devrimi), ancak aile yaşamında reform yaparak gerçekleştirebiliriz,” diyorlardı¹⁰. Bazılarına göre, güçlü aile güçlü milleti doğuracaktı. Güçlü aile ise ancak ailedeki uyumla gerçekleşebilecekti. (Mükerrem Belkis: “İnkılabı içtimaiye’de esaslar”, 14 Aralık, No. 122, “Görücülüğün Yerine” 4 Haziran, No. 62).

Görücüyle evlenme, çok kadınla evlenme, üzerinde çok durulan konulardı, **Kadınlar Dünyası**’nın Fransızca çıkan sayısında, M. Bedirhan konuyu şöyle ele alıyordu:

“Gerektiğinde kur’an poligamiye izin vermektedir. Ne var ki, günümüzde ne Türk kadını böyle bir yaşam koşulunu kabul edecek düzeydedir, ne de günümüzün sosyolojik ve ekonomik koşulları buna izin verecektir. İslamiyet, aslında, poligamiyi Müslümanlığı geliştirmek için kabul ediyordu, fakat kadın ve erkek açısından öyle ciddi koşullara bağlıyordu ki, müslümanların çoğunluğu hemen hemen hiç bir zaman poligami kurumundan yararlanmamayı tercih etti. Yirminci yüzyılda yapılan istatistikler kanıtlamaktadır ki, varolan poligami uygulaması da giderek daralmaktadır. Bugün için, iki üç kadınla evlenerek poligami uygulamasını sürdüren erkekler,

(9) Çakır, Serpil, Osmanlı Kadın Hareketi”, s. 189.

(10) a.g.e., s. 193.

ne Hz. Muhammed'in İslamiyetin temel ilkeleri karşısında, ne de çağımızın modern ilkeleri konusunda herhangi bir bilgiye sahip değildiler.

"Poligami içinde yaşayan zavallı kadına gelince, onların bu tür bir yaşama rıza göstermeleri ekonomik bağımsızlıklarına sahip olmamalarından, kendi iş güçleriyle yaşamlarını sürdürme olanaklarına sahip olamamalarından kaynaklanmaktadır. Şuna çok eminim ki, Müslüman kadın erkeğe ihtiyacı olmadan yaşayacak araçlara sahip olduğu gün, poligami de ortadan kalkacaktır. **İşte bunun içindir ki, biz Müslüman kadınlara gereken şey, üzerimize düşen kutsal görev, hiç durmadan kendi hayatımızı kendi çalışmamızla idare edecek imkânlarla sahip olmaktır.**" (Mes'adet Bedirhan, "La Polygamie et l'Islam", Odéc. 1913).

Ortadan kaldırılması gereken bir başka haksızlık da, cahil esir kızların bir tür "ahiretlik" gibi kocaya satılmalarıydı. Bu kızlar, "her emre amade bir hizmetçi olsun" denerek alınıyordu ve evlilikte statüden yoksundular. Fatih'ten yazan, Meliha Canan, "Cariyelerin sadece teskini ihtirasat (ihtiraslar) ve istihsal-i huzuzat-ı nefsanîye (nefsani hazlar) elde edilmesi için alındıkları, bu durumun insanlık açısından sakıncalar taşıdığını söylüyor, bu kurumun mutlaka ortadan kaldırılmasını istiyordu." (Cariye Meselesi, 5 Mayıs 1913).

Kadının ailede gördüğü kötü muamele, yediği dayak üzerinde özellikle duruluyor, bu konuda basın eleştiriliyordu: "Düşünmek istemediler veya düşünmediler ki, her gün bir türlü zulm ve tahkire hedef olan bir annenin yetiştireceği erkek izzeti-nefis sahibi olamaz. Yine düşünmediler ki, ne yapalım bir lokma ekmek verecek kimsen yok, Allahundan bulsun, ölünceye kadar çekeceğim", diyen, evlatlarının gözü önünde kocasının tekme ve tokatlarına boyun eğen, validesi böyle dayak yerken, babalarının bu zulmüne ancak ağlamakla yetinen bir evlad, vatanı için eğer mütehasır olabilirse ağlar ve felaketlerine ancak ağlayacak bir evlada malik bir vatan da böyle çığnenir." Mes'adet Bedirhan, 'Evde ve Cemiyette Kadın', 20 Temmuz, 1913.

Meşrutiyet devriminin yükünü büyük ölçüde aydınların, bu arada öğretmenlerin ve kadın öğretmenlerin yüklenmiş olduğunu görüyoruz. Serpil Çakır'a göre, "Kadın öğretmenlerin üstlendiği bu görev, düşünce yapısıyla, kültürüyle, yeni bir dünya görüşünün oluşturulmasına ve bu görüşün yaygınlaştırılmasına dek uzayacaktı... Bir öğretmen şöyle diyordu:

"Mekteplerimiz bir inkılap geçirdi. Hürriyetini istirdad etti. Bu inkılabın amillerini sorarsak mektepliler olduğunu göreceğiz. İstibdadda (baskı döneminde). Zindanlarda çürütüldü. Türlü türlü cefalar edildi. Hep bunlar hürriyet (özgürlük) içindi. (...) Bugünkü inkılap yalnız erkekleredir. Hey'eti içtimaiyemize dikkat edelim. Yalnız erkeklerin yaşamı değişti. Yalnız er-

kekler hakkı insanperverilerine malik oldular. **Kadınlar yine eski hayatta, yine insanlık haklarından mahrum.** Evet, benim sevgili mektepli hemşirelerim, bu hususta son derece nazarı dikkatinizi çekerim. Mesela bir okumamış adama, efendi denemezse, insanlık için lazım olacak yaşam koşullarına sahip olmayana da insan denemez.”¹¹. (Mükerrem Belkis, ‘Mekteplerde İnkılap Fikri; Mektepli Hemşirelerime, 16 Ekim 1913).

1913 yılında, İmpratorlukta kadın öğretmen yetiştiren tek kurum olan Darülmuallimat’ın kontenjanı 9’u taşraya olmak üzere 28 kişiydi. Oysa, başvuru 300’ün üzerindeydi. Okula başvuru ve kayıt tam bir keşmekeş içinde yapılıyordu. **Kadın Dünyası**, bu konuyu ele alarak şöyle diyordu: “Evet Darülmuallimatın kayıt ve kabul günü bir mahşer gününü andırıyordu. Bu hareketten anladık ki, millet uyanmıştır, tahsilin (eğitimin) kadir ve kıymetini takdir etmiştir. Artık müessesatı ilmiyeye (Bilim Kurumlarına) akın ediyor, hücum ediyor, okumak istiyor...” (Habibe Celaleddin, ‘Maarif Nezareti (Eğitim Bakanlığı) 28 Eylül 1913).

Dergide aynı zamanda, eski yöntemlerden vazgeçilmesi, pozitif bilimlere, biçki-dikiş el sanatları gibi uygulamalı el işlerine ağırlık verilmesi isteniyordu. Ecnebi ve erkek öğretmenlere de ihtiyaç vardı. Avrupaya giden kızlar, kız öğrencilere sadece kadınların ders vermelerinde ısrar etmek anlam sızdı. hiç olmazsa, ilk okul düzeyinde karma okul olmalıydı. (Nebahat, Kadıköy, “Mükerrem Belkis Hanıma” 27 Temmuz 1913¹²).

Kadınların okuma hevesi, devrimle beraber esen bir rüzgârdı. Bu devrim ortamında, aydın kadınlar, “batılaşma” gibi ideolojik konulara da eğiliyorlardı. Bu konu, **Kadınlar Dünyası** dergisinde değişik yazılarla tartışılmıştı. Bir görüşe göre,

“Garb üzerimize yükleniyor, şarka doğru akıyor. Öyle bir kuvvetle yükleniyor, öyle bir hızla akıyor ki onun önünde Çin Seddi’nden daha muazzamlarına, yine engel olamayız. Yalnız bir çare bir kuvvet var. O da hüner, ilim ve maarif (eğitim). Eğer bu güce sahip olursak ezilmeyiz, yenilmeyiz, daima yaşarız. (Kadınlar Dünyası imzasıyla, ‘Avrupa’da İslam Kadını’, 10 Ağustos 1913) Serpil Çakır’ın belirttiğine göre, **dergideki kadınlar, “Baticılık”, “İslamcılık”, “Türkçülük” şeklinde adlandırılan Osmanlı düşün akımlarından Baticılığı tercih ediyor ve şöyle diyorlardı:**

(11) a.ge., s. 237.

(12) Meşrutiyet döneminde eğitim konusunda şu bilgiyi eklemekte de fayda var, Selanik’te genç kızlar, 1908’den de önce Lise düzeyinde, ve Fransızca eğitim görmek imkanına sahiptiler. 1911’de, Terakkî İdadisini bitirmiş bir grup genç kız **Teamül Cemiyeti** adında bir Cemiyet kurmuş, buraya Türk veya Yabancı erkek profesörleri davet ederek, Felsefe, Mantık, batı edebiyatı gibi dersler görmeğe başlamışlardı.

“bizi mahv edecek garb’dır (batıdır). Garbın kuvvetidir. Garbın kuvveti ise ilim ve irfandır, san’attır, ticarettir. O halde biz de bunları yapalım.. Eğer bu uğurda bütün engelleri yıkmazsak, yıkmak istemezsek vatanımızın kurulmasını istemiyoruz demektir. Böyle bir haini tasavvur edemiyorum.”

“Avrupa medeniyetini doğrudan doğruya alacağız. Onların medeniyetini başlangıçtan başlayıp tedrici tekamül ile şimdiki imedeniyetlerine ulaşamayacağız.”¹³

Bütün bunlardan, Cumhuriyetten sonra gerçekleştirilmiş olan pek çok ilkenin, Meşrutiyet döneminde gelişmeğe başlamış olduğunu görüyoruz. Bunlardan bir tanesi de şuydu: Kadının eğitimi uğrunda verilen savaşımardan sonra, nihayet, 12 Eylül 1914’te İstanbul Üniversitesi kapılarını, Osmanlı kadınına da açmıştı. kadın ve erkek öğrencilerin yanı salonda oturup oturamayacakları tartışılıyordu.

1913’te Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti’nin (Kadın Haklarını Savunma Derneği) kuruluş programında yer alamayan, kadınların seçme ve seçilme hakkı isteği, 1921’de hem dernek programında yer alıyor, hem de Kadınlar Dünyasının amaçları arasında sıralanıyordu.

SONUÇ

Yukardaki verilerden aşağıdaki sonuçları çıkarabiliriz:

1. Osmanlı imparatorluğunun son yüz yılı olan islahat ve devrim yıllarında dahi, şeriat kanunları kadın haklarını kısıtlamakla kalmıyor, kadını bir köle durumuna indiriyordu. Görücüyle evlenme, çok karılı evlenme, boş düşme gibi olaylarda dinin hurafelerle karıştığı bu yüzden aile içinde bir denge kurulamadığı, kadının cahil bırakılmasının ise toplumsal bir sorun olduğu görülüyordu.

2. Meşrutiyet döneminde, kadın hakları bir sorun olarak ortaya çıkmış, “Batılaşma”, “Özgürlük” gibi ilkeler kadın sorununu da içermişti. Bu dönemde kadının okutulmasına önem verildiği gibi, şeriat düzeninin kadını düşürdüğü durum iyice ortaya konmuş, İttihat ve Terakki Cemiyetinin çevresinde bazı aydınlar, ileri görüşlü bazı kadınlar bu davayı ele almışlardı. Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilmiş olan hemen bütün reformların kökenini, Meşrutiyet devriminde buluyoruz. Ancak o dönemde, şer’i yasalar yürürlükte bulunduğu için, kadınlara aile içinde eşitlik tanıma, çok evlilik, boş düşme gibi uygulamaları kaldırmak büyük bir cesaret işiydi. Medenî kanunun başlangıcı olan “Mecelle” dahi kadın haklarına değinmemişti. Kadın haklarının sağlanması, köklü bir hukuksal değişikliği gerektiriyordu.

(13) age., s. 256-257.

1909'da şeriatçıların gerçekleştirdiği karşı devrimden sonra İttihat ve Terakki'nin böyle köklü bir değişiklik yapması olası değildi. Zaten Balkan savaşları, ve Cihan harbi bu olanakları tamamen ortadan kaldırmış, Meşrutiyet devrimini tamamlamak, Cumhuriyet dönemine kalmıştı.

3. Dikkat edilmesi gereken bir nokta, Cumhuriyetten sonra gerçekleştirilen reformların tepeden inmediği, toplumsal yapıdaki bazı değişikliklerin, ticaret ve kültür alanında bazı gelişmelerin sonucu olduğudur. Meşrutiyet döneminde Selanik'te İttihat ve Terakki'nin bir ordu hücrelerinde çalışmış olan Mustafa Kemal'in o günkü fikir akımlarından etkilenmemiş olması olası değildi. Ancak, reformların çok köklü olması, şer'i hukuk düzeninin bozulması, bir laik hukuk devleti kurulması, Hilafetin kaldırılması gerekiyordu. O günün koşullarında bütün bunların gerçekleşmesi de, hızını kurtuluş savaşından alan Mustafa Kemal'in güçlü kişiliğini koymadan olamazdı. Medenî kanun, kadına seçme ve seçilme hakkı ve diğer haklar tepeden inmedi, çünkü Cumhuriyet Meşrutiyet'in bir devamıydı. Ancak burada çok önemli bir noktanın üzerinde durmak gerekir.

1908'de Selanik'te Meşrutiyet ilan edildiği vakit, bütün Makedonya'da **Köylerden ve kasabalardan halk arabalarla şehre inmiş, devrimi kutlamıştı. Bu çevrede ve genellikle Rumelide halk devrimi benimsemişti.** Anadolu'da ise, köy ve kasabalarda halk bu olaydan habersizdi. O gün nüfusun yüzde doksanına yakını oluşturulan, yüzyıllar boyunca Sultanlar tarafından yolsuz, susuz, okulsuz bırakılmış olan bu halk devrimi anlayacak durumda da değildi. Birinci Dünya Savaşı sonunda Balkanlar imparatorluktan kopunca, Meşrutiyet devrimi de geniş ve güçlü bir desteği kaybetti, şeriatçıların devrime direnişini yenmek de o ölçüde güçleşti. Mustafa Kemal ne yapabiliyordu? Sultanların yüzyıllar boyunca cahil bırakmış oldukları o "sessiz çoğunluğa" teslim olup, devrimden vaz mı geçmeliydi? Yoksa, başlamış olan bir devrimi tamamlamak, kurtuluş savaşından almış olduğu hızla; Türkiye'yi çağdaş uygarlık düzeyine getirmek, halk yığınlarını da eğitim yoluyla bilinçlendirmek mi doğrudur? Birinci yol, tarihi geri çevirmek olurdu. İkincisi ise, duvara tırmanmak kadar zordu. Ne yazık ki, yüz yılların cehalet birikimini yenmek için tarihi süreç çok kısaydı. İkinci Dünya Savaşının sonunda, siyasi partilerin o "sessiz çoğunluğun" oyları peşinde, köy eğitimini yok etmeleri, şeriatı güçlendirmeleri, seçtikleri liberal, bencil düzenin bir sonucuydu.

Mustafa Kemal devrimlerinin önündeki güçlükleri, tehlikeleri gördüğü içindir ki, onları gençliğe emanet etmişti.